

Bírálat Sándor Klára *A székely írás reneszánsza* című nyomtatott értekezéséről, amelyet az MTA doktora cím elnyeréséért nyújtott be

Maga az értekezés, valamint a mellé szintén benyújtott tézisfüzet röviden összefoglalja, hogy a szerző itt egy jó ideje folytatott kutatási tervezetét koronázza meg, hiszen Sándor Klára 1987 óta foglalkozik komolyan a székely írás történetével. Első könyvét e tárgykörben 1991-ben publikálta (*A Bolognai Rovásémlék*, Szeged, Magyar Őstörténeti Könyvtár, 1991), a mostani értekezést megelőzőleg pedig utoljára *A székely írás nyomában* című kötetét jelentette meg (Budapest, Typotex, 2014). Ezt az összefüggést igen pozitívan értékelve bemutatja és méltatja Nagy Levente is, aki eddig a könyvről a legkomolyabb kritikát írta (Irodalomtörténeti Közlemények, 2018/4, 543–551.). Én azonban feltétlenül megemlíteném a szerzőnek azt a könyvét is mint ennek az értekezésnek igen fontos előzményét, amely nem csupán a székely vagy magyar rovásírással vagy annak eurázsiai hátterével foglalkozik, hanem általában szól a magyar őstörténeti hagyománynak a nemzeti tudatba való beépüléséről (*Nyelvrokonság és hunhagyomány. Rénszarvas vagy csodaszarvas?*, Budapest, Typotex, 2011). Ha egy mondatban lehet összefoglalni ennek a tanulságát, akkor az az, hogy akár igaz, akár nem igaz a magyar hunhagyomány – a tudomány jelenlegi állása szerint ez egyelőre eldönthetetlen –, mindenképpen kitéphetetlenül beleépült most már nemzeti tudatunk legmélyebb rétegeibe, és sok tekintetben meghatározza ennek a további lehetséges fejlődését is. (Sándor Klára könyvének a megjelenése óta – az ő régebbi eredményeire is alaposan támaszkodva – megjelent egy olyan mű is, amely feltétlenül ezt a felismerést bontja ki, csak ezúttal nem a hunhagyománnyal, hanem az Árpád-hagyománnyal kapcsolatban; igen hasznos ennek az elolvasása is: Langó Péter, *Turulok és Árpádok, Nemzeti emlékezet és a koratörténeti emlékezet*, Budapest, Typotex–MTA BTK, 2017.)

Ezért határolja el a mostani értekezés elején is és végén is a szerző magát azoktól a kihívásoktól, amelyeknek most nem tud megfelelni, de egykor majd szeretne választ kapni az abból felmerülő kérdésekre is, vagyis hogy ami éppen magát a székely vagy magyar rovásírást illeti, miért van annak most hallatlan reneszánsza. Ennek megfelelően a könyv címében szereplő „reneszánsz” is játékosan kétértelmű; az ember esetleg, amíg nem lapoz bele, azt hiszi, főleg arról lesz szó, hogy Bivalybürcözd lakossága miért tartja fontosnak, hogy kiírják a helységnevet rovásírással is a falu végén, és vajon készülnek-e már arra, hogy az

orvosokat is kötelezzék arra, hogy a rég elavult és amúgy is már elfelejtett latin helyett rovásírással állítsák ki a receptet.

Ha viszont kézbe vesszük a könyvet, akkor kiderül, hogy nem kevesebbről van szó, mint hogy a „reneszánsz” szó itt a hagyományos stílus-, illetve történeti korszakra vonatkozik, és azt a rendkívül fontos kérdést próbálja megválaszolni, hogy a fennmaradt emlékek hogyan és miképpen utalnak keletkezésük alaposabb vizsgálata után egyre határozottabban a nagy reneszánsz uralkodó, Mátyás udvarának az irányába. Számomra, aki nem vagyok sem turkológus, sem írástörténész, viszont foglalkoztam valamelyest a magyarországi humanizmus történetével, éppen ennek a Mátyás udvari kultúrájához való kötöttségnek a középpontba állítása engedélyezte azt, hogy egyáltalán merészkedjek vállalkozni ennek a rendkívül izgalmas, érdekes, magas színvonalú és fontos könyvnek a bírálatára, amelyről így mindjárt az elején szeretném leszögezni, hogy teljességgel alkalmasnak tartom szerzőjét a DsC cím elnyerésére.

A könyv első nagy fejezetének legizgalmasabb megállapítása az, hogy támaszkodván Szelp Szabolcs pár évvel ezelőtti fölfedezésére meg tudja fejteni azt, hogy hogyan kerülhetett egy fiatal morva nemesember kezébe, mégpedig összefüggésben az ő párizsi tartózkodásával, egy olyan székelyírásos ábécé, amely feltétlenül a legrégebb a fennmaradtak közül. Igaz, hogy mint Nagy Levente kritikájában is olvashatjuk, a szórványos és részben még megfejtetlen pár szavas vagy pár betűs emlék közül, amelyek feltétlenül megelőzik a nikolsburgi emlék dátumát, és legnagyobbbrészt templomokban maradtak fenn, egyik sem alkalmas arra a szerepre, hogy megrajzolja azt a fejlődési vonalat, amely az ilyen típusú feliratoktól vezet egy rendezett ábécéig, és így egyelőre azt sem lehet eldönteni, hogy valóban fára vésett és onnan papírra átmásolt betűkről van-e szó, mindaddig, amíg nem kerül elő újabb emlék, illetve nem kerül elő legalább egy darab fába vésett hosszú szöveg. Sándor Klára könyve azt viszont mindenesetre bebizonyítja, hogy Penczicz nem véletlenül került kapcsolatba a székely írással, mert az a kör, amellyel érintkezett – főleg akkor, amikor tagja volt annak a magyar küldöttségnek, amelyet Filipec János váradi püspök vezetett Olaszországba, majd Franciaországba –, olyan humanista műveltségű, főleg magyar és morva főurakból és főpapokból vagy művelt klerikusokból állott, akik szívük legmélyebb meggyőződéséből osztották Mátyás politikai elképzeléseit, amelyeknek, úgy látszik, egyik fő tartóoszlopát a hun–magyar folytonosság képezte, másik főoszlopa pedig az ő ellenségei által oláhnak csúfolt, román származását római származásra stilizáló Corvinus-legenda volt. Tehát ellenfeleinek, akik között ott szerepelt természetesen a francia király is, aki szívesen

egyezkedett adott esetben Mátyás háta mögött a törökkel, vagy Velence, kénytelen-kelletlen tudomásul kellett, hogy vegye, hogy egy világtörténelmi formátumú, a hajdani római birodalom nyugati és keleti felét egyaránt megrémítő második Attilával van dolga Mátyás személyében, legyen szó franciáról vagy törökről. (Vö. Bozóky Edina *Attila, a hun király és legendái*, ford. Barabás József, Budapest, Kossuth Kiadó, 2015; a könyv eredetileg 2012-ben jelent meg franciául: *Attila et les Huns, Vérités et Légendes*. Ld. még erről írott kritikámat: *Bendegúznak vére*, Magyar Művészet 2014/2, 141–145.) Éppen ezért egynéhány további címet szeretnék felsorolni a legfrissebb szakirodalomból, amelyek Mátyás diplomáciájának történetére vonatkoznak, és amelyek részben újra fölelevenítik Horváth Jenőnek a Mátyás- emlékkönyvbe írott zseniális áttekintését arról, hogy Mátyás nyugati és keleti diplomáciai fogásai tulajdonképpen egy töről fakadtak, részben pedig a cseh nyelvű kutatás részéről új adalékokkal szolgálnak arról, hogy a hajdani katolikus morva örgrófság történetét kutató tudósok kezdik fölismerni a mátyási politika és ezen belül diplomácia és udvari humanizmus a magyarországgal szorosan összefüggő pozitív vonásait. Éppen ezért nagyon lényegesnek tartom mindazt, amit a Nikolsburgi Ábécével, illetve Pencziczsel kapcsolatban a szerző Filipec Jánosról elmond; azt hiszem, hogy szerencsére az utóbbi időben a cseh szakirodalom és nálunk a diplomáciatörténet is a korábbiaknál jobban odafigyel Filipecre.

- Tomáš Měšťánek, *Biskup Jan Filipec (1431–1509) a středoevropská politika*, Zlín, 2003.
- Bohumil Samek, *Jan Kapistrán a Jan Filipec v Olomouci (Olomoucké marginálie 1)* In: *Vlastivědný věstník moravský Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně* 63, 2 (2011) 120–126.
- Antonín Kalous, *Jan Filipec v diplomatických službách Matyáše Korvína* In: *Časopis Matice moravské* 125 (2006), 3–32.
- Matyáš Franciszek Bajger, *Discovering Relationships between Jan Filipec and Humanism* In: *Augustinus Moravus Olomucensis, Proceedings of the International Symposium to Mark the 500th Anniversary of the Death of Augustinus Moravus Olomucensis (1467–1513)*.
- Bárány Attila, *Magyarország nyugati külpolitikája (1458-1526), Angol-magyar kapcsolatok Mátyás és a Jagellók korában*, MTA-doktori értekezés, 1. kötet, Debrecen, 2014.
- Ivo Hlobil–Eduard Petrů, *Humanism and the Early Renaissance in Moravia*, Olomouc, Votobia, 1999. (Ez a könyv eredetileg csehül jelent meg még 1991-ben a prágai Academia kiadónál; újítása minden eddigi feldolgozással kapcsolatban az, hogy teljesen méltányosan kezeli és lehetőség szerint a magyar kutatási eredményeket is figyelembe veszi Mátyás morvaországi uralmának és ezen uralom kulturális hatásának bemutatásában.)
- E. Kovács Péter, *Corvin János házassága és a magyar diplomácia*, Századok, 2003/4, 955–971.

Ehhez a Mátyás királlyal kapcsolatos nagy részhez csupán még egy apró megjegyzést szeretnék fűzni: egyetértek természetesen Sándor Klárával, aki szembeállítja egymással Kézai és Thuróczy vélekedését a székely írás eredetéről, továbbá egyetértek Nagy Leventével, aki Kézai félreértését úgy magyarázza, ahogyan Makkai János, tudniillik az erdélyi románoknak és a cirill betűknek a kontextusba keverését összehozza a kerci apátsággal és annak szerzetes lakóival, továbbá megmagyarázza azt is, hogy Thuróczyt olvassa Bonfini miért kelt ki olyan élesen azok ellen, akik gúnyolódva emlegették Mátyás román származását.

Elképzelhetőnek tartom, hogy az értekezés némely olvasóját megdöbbenheti, hogy szépirodalmiasnak vagy esszéisztikusnak tekinthető részek, a kutató szubjektív visszaemlékezései ékesítik az egy-egy nagyobb téma elé írt bevezetőket. (Nagy Levente kritikája például egyenesen „novellisztikusnak” nevezi Marsili és a Kájoni-hagyaték összekapcsolását. [*I. m.*, 551.] Szerintem azonban ez a tárgyalásmód hallatlanul üdítő, és egyáltalán nem elítélhető. Nyilván azért is mondom ezt, mert én magam is tanítottam és kutattam Bolognában, igaz, hogy valamivel előbb, mint az értekező, az 1990/91-es tanév őszi félévében, és ismerem azt a környezetet és légkört, amelyet az ottani épületek, gyűjtemények, tanárok, diákok tesznek páratlanul kedvessé és vonzóvá, különösen egy magyar előtt, hiszen Bologna kitéphetetlenül benne van a magyar művelődéstörténetben is. Valamint voltam Szárhegyen is – akkor éppen csak egy, igen öreg atya lakott a kolostorban, de végtelenül szívélyesen segített mindenben –, amikor Kőszeghy Péter barátommal és kollégámmal együtt meghívtak, éppen az a Zöld Lajos, akit olyan nagy szeretettel emleget Sándor Klára is, hogy tartsunk történelmi és irodalomtörténeti előadásokat 1990 nyarán olyan erdélyi magyar, éppen érettségizett diákoknak, akik olyan iskolába jártak, ahol egyáltalán nem vagy alig-alig tanítottak magyar irodalmat és történelmet. Így tehát igenis fontosnak tartom, hogy fölidézzünk színhelyeket, különösen hogyha ez a fölidézés egyáltalán nem öncélú, hanem egy igen régi és eddig jóformán minden megfajtési kísérletet visszautasító rejtvény mozaikdarabkáinak összerakásáról van szó. Bologna és Szárhegy kettőssége pedig ez esetben az értekezőt hozzásegítette ahhoz, hogy a 17–18. századi James Bond, azaz a Bene Sándor által igen helyesen mesterkémként felismert és jellemzett Marsili találkozassék a magyar obszerváns ferencesek hagyományával és a föltehetőleg Kájoni hagyatékából származó rovásábécével.

Természetesen kötelességem az is, hogy az általam észrevett, külön tárgyalást is érdemlő szöveghelyeket lap szerint felsorolva is megjegyzeteljem, és ha úgy adódik, a bennük

talált hibákat kijavítom; vállalván természetesen részemről is a tévedés kockázatát. Lapszám szerint mennék tehát, és természetesen csak a fontosabbakat hozom elő.

1.) 14–18. lap: itt arról a feliratról van szó, amelyet a Nikolsburgi Ábécé címeként szokás idézni. A szerző pontosan idézi a latin feliratot: *Littere Sicolorum quas sculpunt vel cidunt in lignis*. A fordítás is helyes: „A székelyek betűi, amelyeket fába rónak vagy metszenek”. A baj nem is ezzel van, hanem a latin cím egyik szavával, ugyanis olyan ige nincsen, amelynek többes szám harmadik személye *cidunt* lenne! Márpedig hogy így van magában a kéziratban is, azt szerencsére ellenőrizni tudtam, hála a szerzőnek, aki közli a hasonmást (19.). Tehát csak arról lehet szó, hogy maga Penczicz Fülöp vagy akit megbízott azzal, hogy lemásolja vagy leírja a betűsört, és azután feliratozza, elvett valamit. Szerintem két megoldás lehetséges: vagy azt kellett volna írni, hogy *scidunt* vagy pedig azt, hogy *incidunt* (ez utóbbi igealaknál tüntessük fel a második magánhangzó hosszúságát is, mert létezik egészen más jelentésben olyan ige, amelynek a második i-je rövid!). Jelentése egyébként az, ami a magyar fordításban is áll, tehát ’vés’. Az első ige infinitivusa *scindo*, perfectuma *scidi*, jelentése pedig ’hasít, elszakaszt, elvág’. A második ige pedig *incido*, perfectuma *incidi*, jelentése ’bevág, bevés’. (Ha rövid i-vel lenne, akkor itt semmi keresnivalója nincs, mert az viszont azt jelenti, hogy ’ráesik, rázuhan valamire’ vagy ’valamire rábukkan, valamit megtalál’ vagy ’megesik’.) Tehát a kéziratot író kéz tévedett és elhagyott egy vagy két betűt. Görögből átvett perzsa jövevényszóként létezik a *cidaris*, amely perzsa királyi fejéket jelent. Feltételezem azonban, hogy Penczicz úrfi nem erre gondolt. Úgy gondolom tehát, hogy megérdemelne egy rövid kis elmélkedést Penczicznek vagy írnokának latintudása, és gondolom, hogy ez már nem is olyan nehéz, hiszen Szelp Szabolcs jóvoltából immár ismerjük az egész ősnymtatványt, amely Nürnbergben található, és amelyben a tulajdonosnak sok bejegyzése található, tehát megállapíthatnók, hogy mennyire korrekt a latinsága.

2.) 15. lap: úgy gondolom, hogy a Hóman Bálint politikai szerepére vonatkozó megjegyzést el lehet hagyni, hiszen az nem az emlék föltalálása és megvétele körüli időre vonatkozik. (Épp az idei könyvhétre jelent meg Ujváry Gábor szerkesztésében és jegyzeteivel Hóman perének iratanyaga, lásd: *Hóman Bálint és népbírósi pere*, Budapest, Ráció Kiadó, 2019.)

3.) 22. lap: hallatlanul fontosnak tartom és helyeslem a szerzőnek azt az éles szemű megfigyelését, amely a 26. jegyzetben olvasható, hogy tévedés azt hinni, hogy a két

különböző hangot jelölő *h*-jel nem azért áll a Nikolsburgi Ábécében abban a sorrendben, ahogyan áll, mert a német ábécét követte volna, hanem azért, mert a magyar szerkesztő vagy az ő forrása igazolhatóan azt az eljárást követte, hogy megkülönbözteti a székely betűk között azokat a hangokat, amelyeknek nincs magyar megfelelője a latinban, és ezért használ két különböző jelet a zöngés és zöngétlen változat megkülönböztetésére.

4.) 26. lap: nagyon fontosnak tartom a piarista Hájos Gáspár hatalmas, de sajnos mind a mai napig kiadatlan kéziratának megemléztetését, illetve felhasználását. Tennék is egy kis bibliográfiai pótlást, ugyanis Németh-Török Zsuzsanna 2010-ben védte meg a bécsi egyetem finnugor tanszékén, Seidler Andrea tanszékvezető irányítása alatt PhD-értekezését, amely Cornides Dániel és Róth Tamás levelezésével foglalkozik, és itt említést tesz Hájos Gáspárról is a 61. lapon, a 287. jegyzetben, és ebből kiderül, hogy Hájos éppen azért vette föl a kapcsolatot Cornidesszel, mert a maga kutatási eredményeit szeretne volna egyeztetni Cornidesével a régi „hun-szittyá-székely” rovásírással kapcsolatban. Az értekezés az interneten megtalálható, címe: *Die Korrespondenz des Daniel von Cornides mit Tamás Róth von Királyfalva*.

5.) 34. lap: tökéletesen egyetértek a lap alján található egész bekezdésre terjedő fejtegetéssel, amely kétségbe vonja azt, hogy Janus Pannonius korán elveszített édesapja esetleg a huszita üldözések során vesztette életét. Ez a kérdés régebben is sokszor fölmerült, szerintem pedig azért, mert a szocializmus korában némely tudós úgy gondolta, hogy annál haladóbb valaki, minél inkább bizonyítható, hogy van neki külföldi elvtársi kapcsolata, tehát akár huszita is lehet, ha nem ő, akkor a papája. Tudomásom szerint először Jelenits István cáfolta ezt igen határozottan Pécsen az 1972-es Janus Pannonius-konferencia során, amikor is hozzászólt Rónai Mihály András előadásához. (Emlékezetem szerint ez az előadás, illetve talán a hozzászólás is megjelent a Kardos Tibor és V. Kovács Sándor által szerkesztett vastag tanulmánykötetben, amely az emlékkonferencia aktáit tartalmazza: *Janus Pannonius, Tanulmányok*, Budapest, Akadémiai, 1975.) Illusztrációul felhoznám az egyik, Rónai Mihály András által fontosnak tartott érvet: a papa föltétlenül huszita vagy bogumil volt, ugyanis Janus Pannonius mint kegyes fiú állandóan a „patarai apollót” emlegeti, és ezzel nyilván arra céloz, hogy apja patarénus volt! Jelenits tanár úr megjegyezte, hogy ezek szerint Horatius is elő-huszita volt, ugyanis ő szokta előszeretettel „patarainak” hívni Apollót; persze szegény nem gondolt arra, hogy célzása ilyen sokáig rejtett marad, és mindenki tudatlanságában csak az isten patarai szentélyére gondol Lükiában, Kis-Ázsiában, azaz a mai Törökországban; persze lehet, hogy az Apostolok cselekedeteiben is csak azért szerepel a város mint Szent Pál

és Lukács térítőútjának egyik állomása, mert ők már előre sejtették azt, hogy fel kell majd lépniük a husziták ellen, különös tekintettel Janus édesapjára...) – Komolyra fordítva a szót, Janusnak igen fontos szerepe van, az eddig ismerteken túl is, a „hun”-tudat külföldi terjesztésében; és itt nem csak a II. Pál pápa előtt elmondott nagyköveti beszédére gondolok, amelyben Attilát dicsérte a velencei származású pápának, hanem arra is, hogy idősebb költőtársát, Ercole Strozzi biztatta annak idején még Ferrarában, hogy ha korszerű epikus költészetet akar művelni, akkor talán hőskről írjon és ne nőkről, például ilyen hős lehet I. Ulászló magyar király is, aki a török ellen halt hősi halált Várnánál, mire Ercole annyira meghunult, hogy „szentnek” nevezte Attilát a helyi uralkodó, azaz Borso d’Este számára írt hízelgő eposzában.

6.) 42. lap: igen finom megfigyelésnek tartom azt is, amikor a szerző cáfolja Szep Szabolcs azon föltételezését, hogy Penczicz esetleg Piso Jakabtól vette volna át az érdeklődést a székely írás iránt; leszögezi ugyanis, hogy Medgyes városa, ahol Piso született, egykor valóban egy rövid ideig székely szék volt, de azután mint ilyen megszűnt, és már a 13. század közepétől csak szászok laktak a városban és környékén. Igen valószínűtlen tehát, hogy az egyébként kiváló Piso ismerhette volna ezt az ábécét.

7.) 50–53. lap: külön alfejezetben tér ki a szerző a székely írás vagy rovásírás (az első kifejezést ő maga használja, igazoltan, a második a hagyományos elnevezés) genezisének egyik alapvető kérdésére: igaz-e az, hogy ezeket a betűket eredetileg fába vésték?! Nagyon is szükségesnek tartom ezt a kitérést, hiszen talán ez az egyik legfogasabb kérdés, amit a szakértők vagy a dologhoz hozzászóló, valamilyen szempontból szakértőként viselkedő elemzők pro vagy contra szoktak fölvetni. Sándor Klára végig elevenen tartja a kérdést egész könyve folyamán, és mivel nem talál elég indokot arra, hogy kétségbe vonja az először Thuróczytól följegyzett fába véső technika létezését, de nem talál egyetlen bizonyítékot sem, amely egyértelmű volna, ezért mindvégig lebegtetni a kérdést, hogy a Thuróczy és az őt követő néhány más említő történész vagy író hű követőinek kell-e azokat tartani, akik hisznek a fába vésés valóságában, vagy pedig valóban láttak ők maguk is ilyen emléket. Eldönteni azért nem lehet a dolgot, mert jelenleg egyetlen emlék sincsen, amely fába vésve maradt volna fent, de természetesen nem lehet kizárni, hogy majd előkerül. A legfontosabb vitakérdés a könyv egy későbbi pontján kerül mérlegelésre: ez a Marsili naptárbotjának vagy ábécésbotjának a léte vagy nemléte. Mint tudjuk, Marsili szövegét úgy is lehet értelmezni, hogy nemcsak az írott másolatot küldte haza meg az átírást, hanem magát a botot is otthoni bolognai gyűjteményébe megőrzésre. A kódex megvan, és Sándor Klára kutatásainak eddigi egyik legfontosabb

eredménye pontosan ennek a szövegnek helyszíni tanulmányozása és kritikai kiadása, mostani könyvének pedig talán legizgalmasabb része a székelyföldi helyi kutatások összevetése a bolognaiakkal; talán csak egy mozzanatot lehet még idehozni, nevezetesen Bene Sándor *Acta pacis* című tanulmányának (Hadtörténelmi Közlemények, 119(2006)/329–372.) azt a helyét, amelyből kiderül, hogy Marsili otthon maradt rokonaiban szörnyű indulatok forrtak a sok hazaküldött kacat miatt, és még az is kiderül, hogy Filippo fivére az egész „kuplerájt” (*bordello*) ki akarta dobni a palotából! (*I. m.*, 335.) Még szerencse, hogy ez nem sikerült, de lehetséges, hogy dühében pont azt a pálcát törte össze valamelyik inas hátán, amelyik eldönthetné a rovásírás kérdését.

8.) 55. lap: egy kifejezés cseréjét szeretném javasolni; Mátyás és VIII. Ince versengése a francia királynál azért, hogy ki kapja meg és őrizhesse túsul a maga, illetve országa védelmére Dzsem herceget, talán jobb volna, ha a „túszerzés” nevet viselné, és nem az „emberkereskedelmet”.

9.) 59. lap: a felülről harmadik bekezdés egy rendkívül poénos mondattal fejeződik be, és ezt csak helyeselni tudom. A poén abban áll, hogy össze tudja kapcsolni Penczicz székely írás iránti érdeklődését Mátyás udvari kultúrájával, illetve diplomáciájával, akkor is, ha most – a Nikolsbugi Ábécét tartalmazó pergamenlap anyakódexének előkerülte után – az is föltételezhető, hogy nem Filipec párizsi követjárása alkalmából jutott az ifjú morva nemesúrfi eszébe, hogy olyan egzotikus dolgokkal foglalkozzék, mint a székely ábécé, nem is biztos, hogy még Mátyás életében, de annyi biztos, hogy ennek az írásmódnak a kultusza igenis a legnagyobb mértékben összefügg a Mátyás által meghonosított, sőt meghonosított diplomáciai eszköztárral.

10.) 68. és 258. lap: javasolnám, hogy az itt használt „egyházfi” szót, amely egyik esetben sem vonatkozik sem sekrestyésre, sem harangozóra, sem egyéb fondor lelkületű Petőfi-hősre, cseréljük ki valami másra, például „pap, főpap, egyházi ember” stb.

11.) 111. lap: nagyon fontosnak és döntőnek tartom azt a kettős érvet, amelyet a szerző Horváth Iván Kézaira vonatkozó elméletével kapcsolatban használ: egyrészt a történetíró nem beszélhetett volna a székelyek írásáról, ha azt csak két-háromszáz évvel később találják föl humanisták, másrészt Kézai, mint tudjuk, nem csak a székelyeket, hanem leginkább az egész magyarságot tartotta a hunok utódának!

12.) 136–137. lap: Marsili tartalomjegyzékének átírásába becsúszott egy hiba. Ez nem egyéb, mint a „quet Paese”, amely, mint magából az értekezés szövegéből is kiderül, Marsili tartalomjegyzékéből való, annak az a része, amely a rovásnaptárra vonatkozik. A „Paese” szó előtt álló szó ennek megfelelően nem „quet”, amelynek semmi értelme nincsen, hanem „quel”, és jelentése ’ezen ország’, vagyis Siculia, azaz a Székelyföld. Ennek a tartalomjegyzéknek a fakszimiléjét azonban sajnos nem tartalmazza a könyv. Magának a fakszimilében olvasható, a 669. lapon lévő címlapon pedig szintén van egy átírási hiba: a „fede Cattolica”, ugyanis mindkét szó, tehát nem csak a jelző, hanem a jelzett szó, azaz a „Fede” is nagybetűvel kezdődik.

13.) 157. lap: nagyon helyesen a szerző felállítja azt a hipotézist, hogy talán a bibliai neveket felsoroló oldalaknak a Marsili-féle kézirat végén van olyan része, amely elképzelhető, hogy iskolai drámákkal, misztériumjátékkal, annak szereplőivel függ össze. Azt hiszem, hogy nagyon is megérdemli ezt a föltételezés a további kidolgozás, ezért javasolnám, hogy Medgyesy-Schmikli Norbertnak – akinek egyéb műveit egyébként hasznosította az értekező – az utóbbi évtizedben megjelent magyar és német nyelvű tanulmányait érdemes megnézni, amelyek közül elég sokat szentelt épp a csíksomlyói misztériumjátékoknak és más hasonló drámai emlékeknek.

14.) 266–267. lap: igen hasznos és figyelemreméltó a korábbi szakirodalom továbbgondolása Laskai Osvát szerepének a megítélésében: ugyanis a szerző benne látja azt az auktort, aki a korábbi, köznemesinek nevezhető nemzetfelfogást alaposan kitágítja, és benne a teljes magyarság kiválasztottságát hangsúlyozza; így a hunoktól való származást kiterjeszti a „népre” is!

Mivel nagyon jónak tartom a nyomtatott formában beadott értekezést, biztos vagyok benne, hogy előbb-utóbb lesz új kiadása is, ezért felsorolom az általam talált néhány sajtóhibát is, hátha hasznosíthatónak bizonyulnak majd ezen remélt második változat elkészítésekor.

58. lap, felülről 8. sorban „Anger-ban” helyesen: „Angers-ban”

73. lap, alulról 7. sorban „vátozatba” helyesen: „változatba”

95. lap, 250. jegyzetben a megadott lapszám helyesen nem 58, hanem 57; a rákövetkező jegyzetben pedig nem 9–10, hanem 15.

120. lap felülről 3. bekezdés 2. sorában szerintem jobb volna „Somlyó” várát inkább „Szilágyosomlyó”-nak írni, ugyanis így félreérthető

169. lap, 506. jegyzet 2. sorában „komentárjában” helyesen: „kommentárjában”

204. lap, első bekezdés alulról 5. sorában „Toulousi Lajos” helyesen „Toulouse-i Lajos”

251. lap, a Cvetković szerb nyelvű művéből idézett személynevet („Karara”) jobb volna átírni a nyilván e névalakhoz alapul szolgáló Carafára vagy Caraffára (mind a két névalakot használták); ha Cvetković mégis a „Karara” alakot használja, akkor idézőjelbe kell tenni a szót, és jegyzetben elmagyarázni, hogy miről lehet szó

264. lap, a 819. jegyzet ebben a formában kissé félrevezető, ugyanis annak az internetes enciklopédiának a címe, amelyből a „Huszita Biblia” címszót idézi a szerző Madas Edittől, nem „Lovagkirály”, hanem „Lovagkirályok”. (Az idézett irodalom jegyzékében helyesen így is van!)

288. lap, az idézett irodalomjegyzékben a „Galamb György 2005” feloldásakor a címben szereplő „forások” helyesen „források”

Az értekező többször leszögezi, hogy tudatában van annak, hogy bizonyos értelemben élő és időnként hallatlanul irritáló kérdéskört bolygat meg témaválasztásával. Ennek ellenére vállalja a feladatot, mégpedig két főcsapást is sikerrel kijelölve. Az egyik, mondjuk úgy, közvetlenül összefügg a székely írás történetével. A túlságosan felduzzadt és hamisítványokkal meg félreértésekkel teletömött rovásírás-bizniszt megvizsgálja, a hiteltelent kidobja, a megmaradtakat pedig megpróbálja egymással szerves kapcsolatba hozni. Ennek ellenére egy percig sem mondott le arról, hogy egyszer majd feldolgozza ezt a jelenlegi hatalmas és már interneten is nagyon terjedő rovásírás-kultuszt, amelynek megvan természetesen a maga helye az áltudományok rendszerében, az önbecsapás eufóriáját nem is számítva. Néhány hete olvastam egy napilapban a következő olvasói levelet: „Nézzük hát, mit ír le a rováshagyomány! Valahol Közép-Ázsiában, »Kamad hevült földjén« született az ősapa, a hét folyóisten (hét férfiós) és a hét női isten (hét csillaglány) alkotta szimmetrikus, mitikus múlt. A hunokkal egy ágról származtunk le, rokonaink a szarmaták, az avarok, a besenyők, a székelyek. A Kaukázus mindkét oldalát megjártuk, a szavárdokkal, a jászokkal, az örményekkel paroláztunk...” (Magyar Nemzet, 2019. május 18., 10.) Egy kukkot nem értettem az egészből, kivéve az internet segítségével a szövegbe iktatott idézetet, mert azt Tóth Béla egyik könyve is tartalmazza, mégpedig nem egyéb így a „Kamad”, mint Somogyi

Antal híres hamisított kódexéből származó helynév, és ezt a kódexet, illetve „megtalálóját” már Arany János is kinevelte mint ügyetlen hamisító ügyetlen hamisítványát.

Régi magyar énekek
(Somogyi Antal humbugja)

Ál verset költesz, de *roszúl*: így kétszeres a bűn;
Egy az, hogy rosztat írsz; más, hogy akarva hazudsz.
Somogyi! könyvednek mégis fele bűn, fele mentség:
Bűn, hogy csalni akar; menti, hogy arra silány.

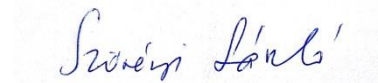
(Arany János, *Kisebb költemények 3. (1860–1882)*, s. a. r. S. Varga Pál, Budapest, Universitas Kiadó–MTA BTK ITI, 2019, 187, jegyz.: 728–730.)

A másik pedig a hunhagyomány elképzelhető és elképzelhetetlen szétterjedése és használata. Nagy örömmel vettem tudomásul például, és ezt le is írtam, hogy Amerikában is, mint minden kultúrállamban, sokféle sajt van, ezek között van бүдös és még бүдösebb. Azt viszont örömmel tudtam meg egy Attila emlékének szentelt Los Angeles-i konferencián, hogy a legbүдösebb sajtot Attilának hívják. Most van a Tanácsköztársaság 100. évfordulója, ennek megfelelően különböző cikksorozatok szemezgetnek többek között az akkori magyar sajtóból is. A legszebb idézetet eddig azt hittem, hogy én találtam a Vörös Ujságban, még az ősidőkben, amikor ezt a folyóiratot, amelyet nehéz volt elérni, kölcsönkaptam Lukácsy Sándortól, aki nagy könyvgyűjtő volt. Végig is olvastam ától cettig, és megtudtam, hogy már április végéig be kellett szolgáltatni az összes hegedűhúrt, mert azok is magántulajdonban voltak addig, és így extraprofitot termeltek. Most viszont megtudhattam azt is, hogy mit írt az akkori Népszava május 17-én *Hun támadás* című vezércikkében: „Hun támadás döngeti minden oldaláról a Magyar Tanácsköztársaságot. Ahová beteszik a lábukat a nyugati imperialisták fegyveres bérencei, ott a hun hordák minden barbársága életre támad.” (Magyar Nemzet, 2019. május 18., 5.) Óriás mező nyílhat tehát meg a cseh, a szlovák, a román és a „jugoszláv” történetírás előtt, amennyiben ők is elkezdhetik végre kutatni a maguk hun múltját, és, mondjuk, kidolgozni az Attila–Tito- vagy az Attila–Ceaşescu- vérvonalat. De leginkább arra volnék kíváncsi, hogy a franciák mit fognak kezdeni ezzel a hízelt ősiséggel, és hogyan cserélik le Szent Genovét, mondjuk, Attilára; vagy hogyan ismerik fel a hunokat a francia hadtörténészek a Szegedet megszálló szenegáli szerecsenekben?!

Összefoglalva: Sándor Klára *A székelv írás reneszánsza* című, az MTA II. Osztályához a DsC cím elnyeréséért benyújtott monográfiáját kiváló és úttörő munkának tartom, amely

egyrészt összegzi a jelölt hosszú és eddig is igen eredményes kutatómunkáját a témakörben, másrészt kijelöli az egész kérdéskörnek a magyar művelődéstörténetben játszott kulcsszerepét, ráadásul perspektívát mutat a jövő kutatásokra is. Éppen ezért a legmelegebben ajánlom a Tisztelt Bírálóknak, hogy javasolják az MTA doktora cím megadását.

Budapest, 2019. június 21.

Prof. Szörényi László DsC
emeritus kutató professzor, MTA BTK ITI
professor emeritus, SZTE BTK Klasszika-filológiai és Neolatin Tanszék